Türkçe Sözlükler

BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE TÜRKÇE SÖZLÜKLER

Türk dünyasında sözlükçülük geleneği oldukça eskidir. Kaşgarlı Mahmut'un hazırladığı **Divanü Lügati't-Türk** (1072-1074) adlı eser, **Türkçenin ilk sözlüğü**dür. Bu sözlüğün hazırlanış amacı Araplara Türkçeyi öğretmektir. **Kaşgarlı Mahmut** bu sözlükte 7500 kelimeyi şiir, atasözü gibi örneklerle açıklamıştır. Bu **sözlük**, ayrıca birçok bilim dalına kaynaklık etmesi açısından da çok değerlidir.

Zemahşerî'nin 12. yüzyılda hazırladığı Mukaddimetü'l Edep ise Arapça, Farsça, Türkçe ve Moğolca biçiminde düzenlenmiş bir sözlüktür. Bu sözlük, uzun yıllar medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Hristiyan din adamlarına Kıpçakçayı öğretmek için 14. yüzyılda İtalyanlar ve Almanlar tarafından hazırlanan Codex Cumanicus (Kodeks Kumanikus) da Karadeniz'in kuzeyindeki Kıpçak Türklerinin (Kumanlar) halk ağzından derlenmiş iki bölümlük bir eserdir.

Eserin adı Latincedir ve Kuman Kitabı anlamına gelir. Gramer örneklerini, Türkçe, Latince kelimeleri ve metinleri içeren bir çalışmadır. Ali Şir Nevaî'nin 15. yüzyılda yazdığı Muhakemetü'l-Lügateyn adlı eseri de Türkçe ve Farsçayı karşılaştıran bir eserdir. Bir çeşit dil bilgisi kitabı olan bu eser, Türk dili hakkındaki görüşleri ve Türk kültürü hakkında bilgiler içermesi bakımından önemlidir.

Yazar, Türkçenin gücünü ortaya koymaya çalışırken Türklerin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal yaşantısı içinde geçen pek çok terim ve kelimeyi kullanmış, açıklamıştır. Eser bu yönüyle de bir sözlük olarak kabul edilmektedir. OsmanlIda basımevlerinin oluşumundan önceki sözlüklerin tümü Arap sözlükçülüğünden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu sözlükler Arapça ve Farsça kelimelerin karşılıklarını vermektedir. Bu sözlüklerden en ünlüsü 16. yüzyılın bilginlerinden Vankulu Mehmet Efendi'nin kendi adıyla anılan Kitab-ı Lügat-ı Vankulu adlı çeviri sözlüğüdür. Bu sözlük, kırk bini aşkın maddeyi içeren Arapça-Türkçe bir sözlüktür. OsmanlIda manzum sözlükler de hazırlanmıştır. Sümbülzade Vehbi'nin Tuhfe-i Vehbi adlı eseri, Farsçadan Türkçeye yazılmış manzum bir sözlüktür. 18. yüzyılda Tebrizli Hüseyin Bin Halefi'nin Burhan-ı Katı adlı sözlüğünü Mütercim Asım, Tercüme-i Burhan-ı Katı adı ile çevirmiştir.

Bu sözlük, kendi döneminin ihtiyacını karşılamıştır. Mütercim Asım, bu dönemde başka sözlükler de düzelterek çevirmiş, kültürümüze ve dilimize değerli katkılarda bulunmuştur. Ülkemizde matbaanın gelişimiyle birlikte sözlük çalışmaları da hız kazanmıştır. Bu dönemde hazırlanan sözlüklerin çoğu, Osmanlı Türkçesinin söz varlığını ortaya koyan çalışmalardır. Ahmet 1876'da iki ciltten oluşan Lehçe-i Osmanî'ı hazırlamıştır.

Dönemin Türkçesi bu sözlükte, Arap alfabe sistemi ile örnek cümleler verilerek ortaya konmuştur. Türkçe kelimelere yer verdiğinden kendinden sonra hazırlanacak eserlerin öncüsü olması da bu sözlüğün önemli bir yönüdür. 1890'da ise Muallim Naci, Lügat-i Naci adlı Osmanlıca bir sözlük hazırlamıştır. Bu sözlükte Osmanlıcadaki Arapça ve Farsça kelimelerin karşılıkları verilmiştir. Bu dönemin başarılı diğer bir sözlüğü ise 1899'da Şemsettin Sami tarafından hazırlanan Kamus-ı Türkî'dir. Bu sözlükte Şemsettin Sami'nin bazı maddelerde yabancı kelimelerin yerine Türkçelerinin kullanılması gerektiğini önermesi, oldukça önemlidir.

Birçok bilim insanı tarafından Türkçe sözlükler de hazırlanmıştır. Ünlü Türkolog Friedrich Wilhelm

Radioff'un (Firedrik Vıihem Radiof) adıyla bilinen Radloff Lügati 1893'te yazılmaya başlanmış ve 1911'de bitirilmiş, dört ciltlik bir sözlüktür. Bu sözlük, yaklaşık kırk lehçe ve ağızdan toplanmış dil malzemelerini içeren bir çalışmadır. İngiliz bilim insanı Sir James William Redhouse (Ceyms Vılyım Redhaus) tarafından 1891 'de hazırlanan Redhouse Sözlüğü de Türkçeden İngilizceye yazılmış bir sözlüktür.

Cumhuriyet'in ilanı ile birçok alanda olduğu gibi sözlükçülük alanında da önemli atılımlar gerçekleştirilmiştir. 1928'de Harf Devrimi'ne ve Batılı düşünce sistemine yönelinmesi ile Türkçenin iyi bir sözlüğe olan gereksinimin farkına varılarak çalışmalara başlanmıştır. Türkçenin sınırlarını çizmek, söz varlığını saptamak, Türkçede karşılığı olan yabancı kelimelerin yerine Türkçelerinin kullanılmasına katkıda bulunmak, bir yazım birliği sağlamak gibi amaçlarla 1928'de Dil Encümeni kurulmuştur. 1930 yılında hazırlanan Yeni Türk Lügati adlı sözlük, bu ihtiyaçları karşılamaya çalışmıştır.

Latin harfleri alfabesine göre hazırlanan bu sözlükte 30.000 kelime, tanımlarıyla birlikte yer almaktadır. Türk dili konusundaki çalışmaları resmî ve bilimsel çerçevede yürütmek amacıyla adı 1932 yılında Türk Dil Kurumu olarak değiştirilen Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuş, bu oluşum sözlük hazırlama işini de üstlenmiştir.

TDK'nin sürekli geliştirdiği Türkçe Sözlük, birçok ihtiyacı karşılar duruma gelmiştir. TDK'nin dışında birçok özel kuruluş ve araştırmacı da Türkçe sözlükler hazırlamıştır. TDK, Türkçenin söz varlığını saptamak amacıyla derleme, tarama, terim, öteki Türk lehçeleri, eski lehçeler gibi birçok alanda sözlükler hazırlamıştır. Sekiz ciltten oluşan Tarama Sözlüğü (1963-1977), on sekiz ciltten oluşan Derleme Sözlüğü (1963-1982), Ahmet Caferoğlu'nun Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü gibi eserler, bunlara örnek verilebilir.

Günümüzde TDK; Güncel Türkçe Sözlük, Sesli Türkçe Sözlük, Büyük Türkçe Sözlük, Kişi Adları Sözlüğü, Türk Lehçeleri Sözlüğü, Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü, Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü, Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Tarama Sözlüğü, Yazım Kılavuzu gibi birçok sözlük hazırlamıştır. Bu sözlükler aynı zamanda Genel Ağ ortamında da kullanıcıların hizmetine ve önerilerine sunulmuştur. Bu sözlükler, öneriler ve yeni çalışmalar neticeTDK'nin Sözlüğü Codex Cumanicus Kamus-i Türkî Divanü Lügati't-Türk sinde sürekli güncellenmektedir.